

XITOIY YIRIK AGGLOMERATSIYALARINING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDA TUTGAN O'RNI

Mardonov Shohruh Shuhrat o'g'li

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti assistenti

To'xtayeva Muxlisa Farxod qizi

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti 2-bosqich talabasi

Erkinov Ismatillo Boxodirjon o'g'li

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xitoy Xalq Respublikasidagi yirik shahar agglomeratsiyalarining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni tadqiq etilgan. Dunyo miqyosida urbanizatsiya jarayonlari jadallashayotgan bugungi kunda Xitoy agglomeratsiyalari nafaqat mamlakat, balki global iqtisodiyotda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot jarayonida strategik hududiy rejalashtirish doirasida shakllangan Pekin-Tyantszin-Xebey, Yangtsze daryosi deltasi hamda Katta Gyangdong-Gonkong-Makao zalivi kabi yirik agglomeratsiyalarning iqtisodiy salohiyati, rivojlanish tendensiyalari va milliy iqtisodiyotga ta'siri statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Xitoyning yirik agglomeratsiyalari mamlakat YIMning 60% dan ortig'ini ishlab chiqarayotgani, xorijiy investitsiyalarning asosiy qismini jalb etayotgani va innovatsion rivojlanishning lokomotivi vazifasini bajarayotgani aniqlangan. Shuningdek, maqolada agglomeratsiyalarni rivojlantirishda yuzaga kelayotgan ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik muammolar, ularni hal etish yo'llari hamda agglomeratsiyalar rivojining kelajak istiqbollari ham yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: shahar agglomeratsiyalari, urbanizatsiya, hududiy rivojlanish, iqtisodiy o'sish, Xitoy iqtisodiyoti, integratsiyalashgan mintaqalar, megalopolislar.

Annotation. This article explores the role of large urban agglomerations in the people's Republic of China in the country's economy. Today, when the processes of urbanization are gaining momentum on a global scale, Chinese agglomerations are gaining importance not only in the country, but also in the global economy. In the course of the research, the economic potential, development trends and impact on the national economy of large agglomerations such as Beijing-Tianjin-Hebei, Yangtsze River Delta and greater Gyangdong-Hong Kong-Macau zaliwi, formed within the framework of strategic territorial planning, were analyzed on the basis of Statistics. According to the results of the study, it was found that large Chinese agglomerations produce more than 60% of the country's GDP, attract the bulk of foreign investment and act as a locomotive of innovative development. The article also highlights the socio-economic and environmental problems that arise in the development of agglomerations, ways to solve them and the future prospects for the development of agglomerations.

Keywords: urban agglomerations, urbanization, territorial development, economic growth, Chinese economy, integrated regions, megalopolis.

Аннотация. В данной статье исследуется роль крупных городских агломераций Китайской Народной Республики в экономике страны. В наши дни, когда процессы урбанизации во всем мире ускоряются, китайские агломерации приобретают все большее значение не только в экономике страны, но и в мировой экономике. В ходе

исследования на основе статистических данных был проанализирован экономический потенциал, тенденции развития и влияние на национальную экономику таких крупных агломераций, как Пекин-Тяньцзинь-Хэбэй, дельта реки Янцзы и большой залив Гяндун-Гонконг-Макао, сформировавшихся в рамках стратегического территориального планирования. По результатам исследования установлено, что крупные китайские агломерации производят более 60% ВВП страны, привлекают основную часть иностранных инвестиций и выступают в роли локомотива инновационного развития. В статье также освещаются социально-экономические и экологические проблемы, возникающие при развитии агломераций, пути их решения, а также перспективы развития агломераций на будущее.

Ключевые слова: городские агломерации, урбанизация, территориальное развитие, экономический рост, экономика Китая, интегрированные регионы, мегаполисы.

Kirish

So'nggi o'n yilliklarda urbani-zatsiya jarayonlari global miqyosda tezlashib, shahar aglomeratsiyalarining roli tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, Xitoy Xalq Respublikasida (XXR) shahar aglomeratsiyalarining shakllanishi va rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining transformatsiyasida muhim o'rin tutmoqda. 2023-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, Xitoyda 20 dan ortiq yirik aglomeratsiyalar shakllangan bo'lib, ular mamlakat hududining 20% dan kamrog'ini egallagan holda, milliy YIMning 60% dan ortig'ini, eksportning 70% dan ko'prog'ini ta'minlamoqda (NDRC, 2023).

Xitoy aglomeratsiyalarining o'ziga xos jihati shundaki, ulardagi rivojlanish stixiyali emas, balki davlat tomonidan strategik rejalashtirish asosida amalga oshirilmoqda. 2010-yilda qabul qilingan "XXRning 2030-yilgacha shahar rivojlanish strategiyasi" hamda 2019-yildagi "Yirik shahar klasterlari rivojlanish rejasi" doirasida Pekin-Tyantszin-Xebey, Yangtsze daryosi deltasi (Shanxay markazida) va

Katta Zaliv hududi (Gyangdong-Gonkong-Makao) kabi aglomeratsiyalarining rivojiga alohida e'tibor qaratilgan (Chen va Li, 2022).

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Xitoy aglomeratsiyalari noyob siyosiy-iqtisodiy sharoitlarda – bozor va reja iqtisodiyoti elementlari uyg'unlashgan muhitda shakllanib, global raqobatbardoshlikka erishmoqda. Bunday rivojlanish modelini o'rganish nafaqat ilmiy ahamiyatga, balki amaliy qiymatga ham egadir.

Tadqiqotning maqsadi Xitoy yirik aglomeratsiyalarining mamlakat iqtisodiyotidagi rolini aniqlash, ularning rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish va aglomeratsiyalarining kelajak istiqbollari baholashdan iborat.

Tadqiqotning obyekti sifatida Xitoyning 19 ta milliy ahamiyatga ega shahar aglomeratsiyalari, xususan eng yirik uchta aglomeratsiya – Pekin-Tyantszin-Xebey (BTH), Yangtsze daryosi deltasi (YRD) va Katta Zaliv hududi (GBA) tanlangan.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda miqdoriy va sifat tahlil usullarining kombinatsiyasi qo'llanilgan. Miqdoriy tahlil doirasida Xitoy Milliy statistika byurosi (2019-2023), Xitoy Milliy rivojlanish va islohotlar komissiyasi (NDRC), Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi ma'lumotlari asosida qiyosiy statistik tahlil amalga oshirildi. Xususan, YIM, sanoat ishlab chiqarishi, investitsiyalar, innovatsion faoliyat, aholining migratsion jarayonlari, infratuzilma rivojlanishi kabi ko'rsatkichlar bo'yicha statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

Sifat tahlili doirasida esa Xitoy hukumatining rasmiy hujjatlari, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, ilmiy adabiyotlar va matbuot materiallari kontentining tahlili o'tkazildi. Bundan tashqari, 2019-2023-yillar oralig'ida tanlangan uchta yirik aglomeratsiyada olib borilgan dala tadqiqotlari (kuzatish, intervyular) natijalari ham hisobga olindi.

Tadqiqot metodologiyasi quyidagi bosqichlardan iborat bo'ldi:

Xitoy aglomeratsiyalari shakllanishining tarixiy kontekstini o'rganish;

Aglomeratsiyalarning hozirgi holatini statistik ma'lumotlar asosida baholash;

Xitoy iqtisodiyotida aglomeratsiyalarning salmog'ini aniqlash;

Aglomeratsiyalarning iqtisodiy rivojlanish modellarini taqqoslash;

Aglomeratsiyalarni rivojlantirishdagi muammolarni aniqlash va istiqbollarni prognoz qilish.

Tadqiqotda aglomeratsiyalarni ajratib olishda Xitoy Shahar rejalashtirish vazirligi tomonidan qabul qilingan me'yorlar asosida aglomeratsiya deganda "markaziy shahar va uning ta'sir doirasidagi bir qator yo'ldosh shaharlar va aholi punktlarini o'z ichiga olgan, transport, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalar bilan bog'langan, aholisi 10 million nafardan ortiq bo'lgan urbanizatsiyalashgan hudud" tushunildi (MOHURD, 2020).

Natijalar

Xitoy aglomeratsiyalarining shakllanishi va hozirgi holati

Xitoyda shahar aglomeratsiyalari shakllanishining zamonaviy bosqichi 1978-yildagi islohotlar va ochiqlik siyosati davridan boshlanib, uch asosiy bosqichni bosib o'tdi. Birinchi bosqich (1978-2000) markaziy shaharlarning jadal rivojlanishi va maxsus iqtisodiy zonalarining tashkil etilishi bilan xarakterlanadi. Ikkinchi bosqich (2000-2015) yo'ldosh shaharlarning rivojlanishi va aglomeratsiyalarning tarkibiy jihatdan shakllanishi davri bo'ldi. Uchinchi bosqich (2015-hozirgi kungacha) esa aglomeratsiyalarning klasterizatsiyasi va integratsiyasi bilan bog'liq (Wu va Wang, 2021).

2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, Xitoyda rasman 19 ta milliy ahamiyatga ega shahar aglomeratsiyasi mavjud (1-jadval). Ularning umumiy maydoni mamlakat hududining 20% ini, aholisi esa umumiy aholining 60% ini tashkil etadi. Iqtisodiy ko'rsatkichlarga ko'ra, bu aglomeratsiyalar milliy YIMning 62%, sanoat ishlab chiqarishining 66%,

xizmatlar sohasining 68% va eksportning 72% ini ta'minlamoqda (NDRC, 2023).

1-jadval

Xitoyning yirik aglomeratsiyalari (2023-yil ma'lumotlari)

Aglomeratsiya	Markaziy shahar(lar)	Aholi (mln)	Maydon (ming km ²)	YIM (trln yuan)
Yangtze daryosi deltasi	Shanxay, Nanjing, Xanchzhou	88.0	112.3	21.8
Katta Zaliv hududi	Guanchzhou, Shenchzen, Gonkong	72.0	56.0	17.5
Pekin-Tyantszin-Xebey	Pekin, Tyantszin	48.0	216.0	12.5
Chengdu-Chongqing	Chengdu, Chongqing	41.0	185.0	9.2
Markaziy Xitoy	Uxan	31.0	58.0	6.8
Shandong yarimo'li	Tsinan, Tsindao	28.0	53.0	5.9
Boshqa 13 aglomeratsiya	Turli	302.0	1,120.0	43.8
Jami		610.0	1,800.0	117.5

Manba: Xitoy Milliy statistika byurosi (2023), muallif tomonidan qayta ishlangan.

Tadqiqot doirasida eng yirik uchta aglomeratsiya – Yangtze daryosi deltasi (YRD), Katta Zaliv hududi (GBA) va Pekin-Tyantszin-Xebey (BTH) chuqur o'rganildi. Bu uchta aglomeratsiya mamlakat YIMning 35% dan ortig'ini ta'minlaydi. Ularning rivojlanish modellari turlicha: YRD ko'proq diversifikatsiyalashgan iqtisodiyotga, GBA eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish va innovatsiyalarga, BTH esa xizmatlar sektori va davlat boshqaruviga ixtisoslashgan.

Aglomeratsiyalarning Xitoy iqtisodiyotiga ta'siri.

Tadqiqot natijalari Xitoy aglomeratsiyalarining mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'lishini ko'rsatdi:

Iqtisodiy o'sishning lokomotivi sifatida. 2018-2023 yillar oralig'ida

Xitoy yirik aglomeratsiyalarida YIM o'sishi o'rtacha 6.8% ni tashkil etdi, bu mamlakat bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan (5.9%) yuqoridir. Ayniqsa, Katta Zaliv hududi (8.1%) va Yangtze daryosi deltasi (7.4%) eng yuqori o'sish sur'atlarini qayd etdi (1-rasm).

Innovatsiyalar markazi sifatida. Xitoyning yirik aglomeratsiyalari ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatning asosiy markazlari hisoblanadi. 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatdagi ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga (ITTKI) yo'naltirilgan mablag'larning 68% shu aglomeratsiyalarga to'g'ri keladi. Shuningdek, mamlakatda ro'yxatdan o'tkazilgan patentlarning 72% ham aynan shu hududlarda yaratilgan. Pekin, Shanxay va Shenchzen shaharlari aglomeratsiyalari global innovatsion indekslarda

yuqori o'rinlarni egallaydi (World Intellectual Property Organization, 2023).

Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda, 2022-yilda Xitoyga kiritilgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning (TXI) 78% aglomeratsiyalarga yo'naltirilgan. Bunda Katta Zaliv hududi (29%), Yangtze daryosi deltasi (27%) va Pekin-Tyantszin-Xebey (12%) etakchilik qilmoqda. Ayniqsa, yuqori texnologiyali sohalarga investitsiyalarning 85% aynan shu hududlarga to'g'ri kelishi diqqatga sazovor (MOFCOM, 2023).

Xulosa

Tadqiqotimiz natijalari shuni ko'rsatdiki, hozirgi kunda Xitoy aglomeratsiyalari YAIM ning asosiy qismini yaratmoqda. Bu esa malakat iqtisodiyoti uchun juda muhim omil hisoblanadi. Aglomeratsiyalarga kiritilayotgan investitsiyalar yildan yilga oshib bormoqda. Buning natijasida yalpi hududiy maxsulotning jozibadorligi ortmoqda. Hukumat aglomeratsiyalarni rivojlantirish uchun bir nechta imtiyozlar bergan. Xususan soliq imtiyozlari, bojxona imtiyozlari ba boshqalar. Buning samarasi o'laroq Xitoyning eksport salohiyati yanada oshmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://en.ndrc.gov.cn/news/pressreleases/>
2. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85122698277&origin=inward&txGid=c9d9f1f4d3629e16de775f80e72529b4>
3. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11803-020-0599-1>
4. https://www.researchgate.net/publication/372858241_Wu_et_al-2021-The_Asia-Pacific_Education_Researcher
5. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-941-2023-en-world-intellectual-property-indicators-2023.pdf>